A tétlenség veszélye

Százéves a szegedi Csillagbörtön

Az 1878. évi V. törvénycikk – közismert nevén a Csemegi-kódex meghatározta a büntetés-végrehajtás fejlődését. A bevezetett ír fokozatos rendszer építkezéseket tett szükségessé. Az akkori kormány 10 új büntetés-végrehajtási intézet építését határozta el. Ezek közül az egyik a szegedi, amelyet az 1881. évi LVIII. tc. alapján létesítettek. A börtön tervezésére – pályázat útján – Wágner Gyula budapesti építész kapott megbízást.

A jóváhagyott tervek alapján 1883 tavaszán kezdték meg az intézet építését Rókusvárosban, a Mars tér szélén, 4,75 m magas kőfallal kerített, 8,58 hektár alapterületen. Az építkezés megszervezésére jellemző, hogy az épületet mintegy 16 hónap alatt felépítették, s 1884. október 15-én már valamennyi berendezési és felszerelési tárgy a helyére került. Kinevezték a személyzet nagy részét is. Augusztus 27-én elfoglalta állását az intézet első igazgatója, *Törökfalvi Török Kálmán*, aki emlékirataiban így emlékszik vissza: *„Kitüntetés számomra, hogy az ország legkorszerűbb intézete élére kerültem."* Megállapítása nem túlzás, a tervező, az építtető, valamint a működtető kimagasló szakmai munkájának köszönhetően valóban minden követelménynek megfelelő az intézmény. *Tóth Lőrincz* legfőbb ítélőszéki tanácselnök, akadémiai rendes tag *Fegyházi tanulmányok* című munkájában így ír: *„A jelenlegi büntetőintézetek közül egyedül a szegedi kerületi börtön az, amely a kívánalmaknak teljes mértékben megfelel."* Hivatalosan a Szegedi Királyi Kerületi Börtön az Igazságügyminisztérium 1884. évi 57 463. számú rendelete folytán, 1885. január 1-jén „adatott át törvényszerű rendeltetésének".

Az intézmény már kezdettől több intézettípust foglalt magába. Központi épülete a *kerületi börtön*, amely háromemeletes, négyszárnyas, körfolyosós épület, alaprajza után köznyelven a Csillag nevet kapta. Befogadóképessége 500 fő volt, 76 magán- és 65 közös zárkát foglalt magába, fegyház és börtön fokozatú elítéltek elhelyezésére szolgált. A törvényszéki fogház a városi törvényszék által elítéltek fogva tartására szolgált, befogadóképessége 200 fő, 74 magán- és 27 közösségi zárkában.

1890. május 1-jén nyílt meg a területileg elkülönült, de szervezetileg az intézethez tartozó *államfogház*. Ennek a büntetési nemnek viszont nem volt becsületvesztő jellege. Befogadóképessége 15 fő, az itt elhelyezett államfogoly saját ruháját viselte, önmagát élelmezte. Látogatót korlátlanul fogadhatott, napi két órát sétálhatott a fogház udvarán, de „napi egy liter bornál többet nem hozathatott be".

A kerületi börtön és a törvényszéki fogház építési költsége 468 ezer forint volt. Az első rabszállítmány 1885. január 10-én érkezett az egri törvényszéki fogházból, a „benépesítés ezen naptól vette kezdetét".

Az intézet tisztikara és őrszemélyzete az induláskor 6 tisztből, 1 orvosból, 3 felekezeti lelkészből, 6 börtönmesterből és 60 börtönőrből, összesen 76 főből állt. A működéshez az Igazságügyi Minisztérium 5000 Ft forgótőkét adott.

1944. szeptember 28-án az igazságügy-miniszter rendelete alapján – a hadihelyzetre tekintettel – az intézetet kiürítették. A rövididős elítélteket szabadon engedték, 600 főt pedig vonaton Vácra és Budapestre szállítottak. Október 11-től a börtön épületeiben a szovjet hadsereg hadifoglyokat helyezett el, 1945 nyaráig, amikor is az intézményt ismét a magyar közigazgatás rendelkezésére bocsátották.

Ettől az időponttól kezdve – s napjainkban is – az intézet büntetés-végrehajtási célokat szolgál, elsődlegesen a hosszú tartamú szabadságvesztés végrehajtását.

A fogvatartottak összlétszáma az elmúlt időszakban lényegesen változott. (Lásd 1. sz. táblázat.) 1980 és 1985 között folyamatosan emelkedett, azóta pedig csökken. Ez összhangban van a magyarországi börtönökben elhelyezettek összlétszámával, illetőleg jól tükrözi a szabadságvesztés-büntetést meghatározó jogszabályi változásokat. Az intézet jelenlegi befogadóképessége 970 fő, amelynél a nyilvántartott létszám több, a tényleges létszám azonban (a különböző jogcímeken történő távollétek miatt) már a befogadóképesség alatt van. Napi probléma, hogy az üres férőhelyek az Átmeneti Intézetben jelentkeznek, míg a Csillagban és az előzetes-körleteken elhelyezési gondok merülnek fel.

A fogvatartottak megoszlása fogvatartási jogcím szerint alapvetően az előzeteslétszám emelkedését mutatja. (Lásd 2. sz. táblázat.) A táblázatból is jól követhető az utóbbi évek jogszabályi változása: az előzeteslétszám 1990-ben a legalacsonyabb, elsődlegesen az eljárási kegyelem miatt; az elzárások létszáma 1980–85-ben egyenletes, majd a jogi szankciórendszer változása miatt 90-re szinte elenyésző, azóta pedig folyamatos, de nagyon lassú emelkedést mutat.

Az előzeteslétszám nagyarányú növekedése jelentősen megszaporította szállítási, előállítási feladatainkat, miközben a személyi feltételek nem változtak, a gépjárműpark viszont fejlődött. Intézeti sajátosság, hogy az előzetesek elhelyezésére szolgáló épület és a városi bíróság nem egy épületegyüttesben helyezkedik el, így számunkra minden előállítás egyben szállítást is jelent.

1. számú táblázat

A fogvatartottak összlétszáma

év	létszám	%
1980	1320	100
1985	1721	131,1
1990	1160	87,9
1994	1026	77,7
1995*	999	75,6

2. számú táblázat

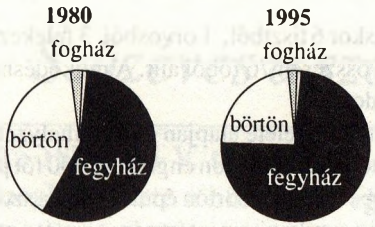
A fogvatartottak megoszlása (december 31-i állapot)

év	előzetes	elítélt	elzárásos
1980	9,4%	86,2%	4,4%
1985	9,7%	85,7%	4,6%
1990	5,6%	94,3%	0,1%
1994	14,6%	84,9%	0,5%
1995*	13,3%	85,8%	0,9%

**Az 1995-ös adatok a július 30-ai állapotot tükrözik*

3. számú táblázat

Az elítéltek összetétele

4. számú táblázat

Bűnismétlés szerinti megoszlás

év	első bűntényes	visszaeső	többszörösen visszaeső
1985	43,7%	21,8%	34,5%
1990	42,9%	19,9%	37,2%
1994	42,5%	22,9%	34,6%
1995	42,1%	22,2%	35,7%

Az intézmény működése szempontjából igen jelentős, hogy milyen fokozatú elítélteket tart őrizetben (lásd 3. sz. táblázat). A Szegedi Fegyház és Börtön – elsősorban az épületegyüttes építészeti adottsága miatt (ti. a csillagforma könnyű áttekinthetősége, ellenőrizhetősége, mozgáskorlátozó lehetőségei miatt főleg a biztonsági, őrzési szempontoknak felel meg), – kezdettől fogva a legsúlyosabb, fegyház fokozatú elítélteket tartja fogva. A változás azonban a nyolcvanas évektől is megfigyelhető, amely elsősorban a fegyház-börtön arányban jelentkezik. A fegyházasok száma folyamatosan emelkedik (a 90-es legmagasabb mutatója a közkegyelmi rendelkezés miatt kiugróan magas). A fogház, amely ún. „fokozatidegen" kategória, kizárólag 90 napot meg nem haladó ítélet alatt kerül foganatosításra, napjainkban leginkább a pénzbüntetés átváltoztatásaként.

Az intézmény szakmai munkájának kialakításakor fontos a bűnismétlési mutatók megismerése, értékelése, illetve elemzése (lásd 4. számú táblázat). A rendelkezésre álló adatokból jól látható, hogy a belső arányok szinte változatlanok. Az országos átlagnál valamivel magasabb első bűntényes mutatók abból következnek, hogy az életellenes bűncselekmények egy részét klasszikus konfliktuscselekményben, bűnözési karrier, illetve előzmény nélkül követik el.

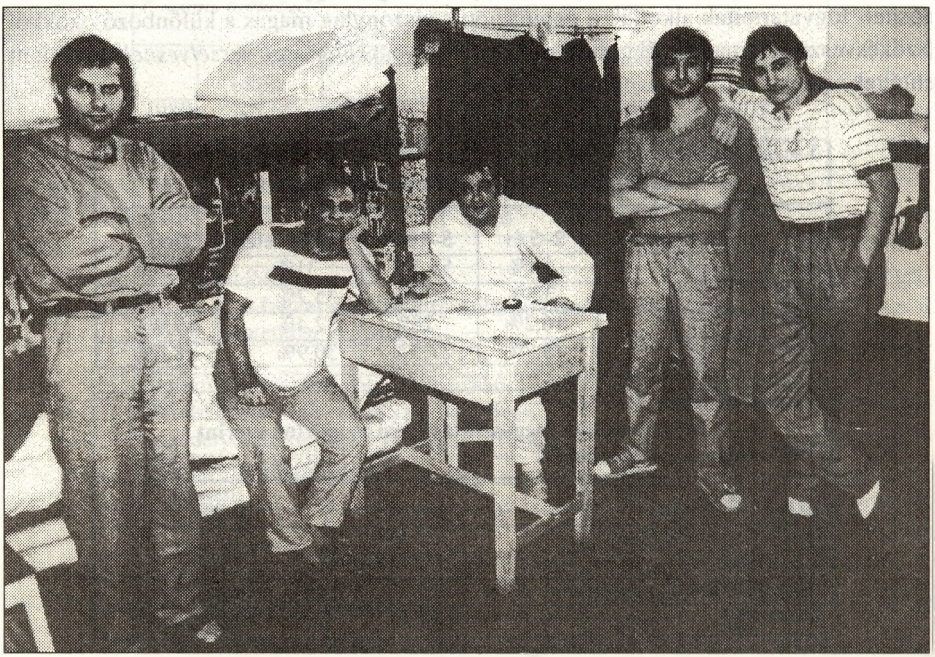
A fogvatartottak életkori megoszlása a kezelési-nevelési program kidolgozásánál, a foglalkoztatási forma kialakításánál, illetőleg az irányultságok szempontjából fontos tényező. Az elmúlt tíz évben az elítéltállományban részint megváltoztak a belső arányok. Csökkent a fiatal felnőttek aránya, s az emelkedés a 30-49 éves korcsoportokban figyelhető meg. Ez a változás egyrészt a hosszú időtartamú szabadságvesztés-büntetés „természetes következménye", másrészt pedig jelzi, hogy az újonnan befogadottak között kisebb arányszámban található 29 év alatti. Az 50 éven felüliek aránya szinte teljes egészében változatlan.

A végrehajtás egész rendszerének megnevezésekor különösen figyelembe kell venni, hogy mennyi az ítélet tartama (lásd 5. sz. táblázat). A Szegedi Fegyház és Börtön főként 5 évnél hosszabb ítéletet hajt végre, valamennyi elítélt büntetési idejét figyelembe véve az átlagos büntetési idő 12 év körül van. A táblázatból jól látható, hogy a 2 év alatti ítélettel rendelkezők aránya lényegében nem változik, s hasonló a helyzet a 10 év feletti büntetések esetében is. A 2–5 év közötti ítélettel rendelkezők száma 1993-tól emelkedik, mindenekelőtt annak a törvényi előírásnak a gyakorlati vonzataként, hogy az elítélt lehetőleg

a számára legközelebbi intézetben töltse le a szabadságelvonást. Természetesen, mivel az elhelyezhető létszám kötött, ez csak az 5–10 év közötti büntetési idővel rendelkező csoport létszámának csökkenésével járhat együtt.

Alapvető, hogy évek óta folyamatosan emelkedik az életfogytosok aránya az elítéltpopuláción belül. A magyar gyakorlat szerint valamennyi életfogytiglanig tartó szabadságvesztésre ítélt férfi intézetünkben tölti büntetését. A hosszú tartam miatt számuk folyamatosan emelkedik, ugyanakkor viszont az összlétszám csökkenése oda vezet, hogy lassan minden ötödik elítélt életfogytig tartó büntetést tölt. A nemzetközi gyakorlatban több elhelyezési lehetőséget alkalmaznak határozatlan tartamú büntetés letöltésére. A hazai forma az „összegyűjtötten, de szétszórva" elv (ami azt jelenti, hogy az intézetben vannak, de nem homogén és elkülönített csoportban), eddig viszonylag megfelelőnek mutatkozott. Az említett arányszám-eltolódás és a büntetési tételen belül a feltételes szabadság felülvizsgálatának megemelése miatt azonban (idén az életfogytos ítéleteket a bíróságok 25 éves feltételessel hozták meg), továbbá a szervezett és kirívóan durva elkövetési módok szaporodásának következtében a jelenlegi elhelyezési gyakorlatot a közeljövőben felül kell vizsgálnunk.

Jól érzékeljük a hosszú ítéleti idő sajátosságait, amelyeket csak az egyszerűség, illetve a közérthetőség kedvéért nevezek előnynek, illetve hátránynak. Tapasztalataink szerint előnynek tekinthető, hogy a rendelkezésre álló idő lehetőséget ad a fogvatartottak alapos megismerésére; elnyerhető a fogvatartott együttműködése, közösen lehet részletes tervet készíteni, felépíteni a szabadulás stratégiáját; a fogvatartott önmaga is érdekelt a

hosszú távú, jogosultságokon és kötelezettségeken alapuló kétoldalú viszony kialakításában; lehetőség van többféle, a szabadulás után hasznosítható ismeret megszerzésére. Hátránynak, illetve más megközelítésben veszélyhelyzetnek tekinthető a monotónia, a változtathatatlanság, a változatlanság élménye; a „beskatulyázás" veszélye mindkét részről (a személyzet és a fogvatartottak esetében; az igen távoli szabadulási idő miatt kialakuló kilátástalanság, a „semmit sem veszthetek már" érzése; a nagyon ingerszegény környezet miatt a személyiség folyamatos leépülése; a valós vagy vélt sérelmek felgyülemlése, az állandó feszültség, illetve konfliktushelyzet fenntartása.

Az első probléma a fogvatartottak elhelyezése. Ennél az elítélt-populációnál kiemelt szakmai szempont, az egyszemélyi elhelyezés. Az igen hosszú időtartam mellett a biztonsági szempontok is ezt követelnék meg. Ezzel szemben intézetünkben csupán 6-8 főt tudunk klasszikus magánzárkába helyezni, kivétel nélkül krízishelyzetben, megfelelő szakemberekből álló bizottság döntése alapján. E helyzetből adódóan a belső rezsim működésének sarokköve a megfelelő, szakmai szempontokon alapuló zárkaközösség kijelölése, a „kit kivel", „kit melyik csoportba" elvének érvényesítése, amelynél figyelembe kell venni a büntetését töltő személy, valamint az intézet, illetve a büntetés-végrehajtás érdekeit és sajátos szempontjait is. A differenciált végrehajtás egyik részét a bíróság által meghatározott fokozat, másik részét pedig az intézetben bizottságilag megállapított őrzési csoport határozza meg. A befogadási bizottság az előélet, a bűncselekmény, valamint az aktuális személyiség alapján négy őrzési csoportba sorol minden fogvatartottat. Ezek: nem veszélyes (I.), kevésbé veszélyes (II.), veszélyes (III.), különösen veszélyes (III/A).

A jelenlegi létszám (lásd 6. sz. táblázat) jól mutatja, hogy döntően a *veszélyesnek* minősített fogvatartottak alkotják a populációt, s viszonylag magas a különböző okokból (szökésveszély, támadásától tartani kell, önveszélyes) *különösen veszélyesnek* minősített elítéltek száma.

5. számú táblázat

Az elítéltek megoszlása büntetési idő szerint

év	1 év alatt	2–5 év	5–10 év	10 év felett	életf.
1985	6,4%	3,1%	51,3%	31%	8,2%
1990	5,1%	3,5%	44,2%	35,7%	11,4%
1994	5,5%	16,2%	28%	32,4%	17,9%
1995	7,3%	15,7%	27,5%	30,9%	18,6%

6. számú táblázat

A fogvatartottak megoszlása őrzési csoportok szerint

(1995. szepember 15-i állapot)

I. (nem veszélyes)	104 fő	10,5%
II. (kevésbé veszélyes)	131 fő	13,3%
III. (veszélyes)	572 fő	57,8%
III/A (különösen veszélyes)	182 fő	18,4%
Összesen:	**989 fő**	**100%**

Az őrzési csoportok nem merev kategóriák, a munka, magatartás, illetőleg egyéb körülmények miatt a nevelőtisztek kezdeményezhetik felülvizsgálatát és megváltoztatását, amelyet a bizottság engedélyez. A III/A (különösen) veszélyes elítéltek minősítését hathavonta kötelező felülvizsgálni, s ennek gyakorlati végrehajtását mutatja, hogy 1994. december 31-én az ebbe a csoportba beosztottak száma 212 fő volt, míg az 1995. szeptember 15-i adat alapján már csak 182 fő.

Az őrzési csoport meghatározása minden szempontból kiemelt jelentőségű, ennek alapján történik ugyanis a fogvatartottak nevelési csoportba történő besorolása, elhelyezésük konkrét meghatározása, illetve a munkahelyük kijelölése.

Az intézetben jelenleg 15 nevelési csoport működik, 12 a Csillagban, 3 pedig az Átmeneti Intézetben. A csoportok átlagos létszáma a Csillagban 80–110, az Átmeneti Intézetben pedig 20–30 között van.

A csoportokat vezető nevelőtisztek fő feladatai az alábbiakban összegezhetők: a fogvatartott megismerése, a nevelési program összeállítása, az együttműködés kialakítása; a fogvatartott munkájának, magatartásának figyelemmel kísérése, elemzése, értékelése; a kérelmek, panaszok intézése; a kapcsolattartás megszervezése, figyelemmel kísérése, illetőleg végrehajtása; az együttműködés megszervezése és végrehajtása a többi szakterülettel. A magatartás, a munka értékelésének fontos eleme a totális intézményi értékelésben a jutalmazás és a fegyelmi büntetés. Az elmúlt 15 évben a jutalmazottak száma emelkedett, ugyanakkor a fenyítések száma folyamatosan csökkent. Ez teljesen megfelel an-

7. számú táblázat

Szervezett iskolai képzés

év	általános iskola	gimnázium	szakközép-iskola	szaktan-folyam	összesen
1980	102 fő	16 fő	38 fő	30 fő	186 fő
1985	105 fő	–	16 fő	38 fő	159 fő
1990	97 fő	–	24 fő	14 fő	135 fő
1994	–	–	13 fő	45 fő	58 fő
jelen	–	–	13 fő	43 fő	56 fő

8. számú táblázat

A fogvatartottak kapcsolattartásának alakulása

(1995. szeptember 15-i állapot)

	fő	%
Semmilyen formában nincs kapcsolata	97	9,8
Rendszertelen kapcsolata van (bármilyen engedélyezett formában 3 hónpnál ritkábban)	238	24
Rendszeres kapcsolata van	654	66
Összesen:	**989**	**100**
ezen belül:		
a, csak levelezés	113	17,3
b, levél+csomag	173	26,5
c, levél+látogatás+csomag	368	56,2
Összesen:	**654**	**100**

nak a szakmai elvnek, hogy ne büntetéssel fenyegessünk, hanem jól körülhatárolt feltételek meghatározásával erősítsük az önkéntes normakövetést. A fegyelmi fenyítések számának csökkenésében szerepet játszott, hogy az engedélyezett tárgyak köre lényegesen kibővült, egyes cselekmények pedig kikerültek a fegyelmi vétségek köréből. Feltűnő, hogy mind jutalmazási szempontból, mind pedig a fegyelmi helyzetet értékelve mennyire „jók" voltak a fogvatartottak 1990-ben. Ez elsődlegesen az „amnesztiavárásnak" tulajdonítható. Örvendetes, hogy a büntető feljelentések száma folyamatosan és drasztikusan csökken. Az ideiglenes intézetelhagyások számának engedélyezése jutalomból egyenletesen emelkedő tendenciát mutat.

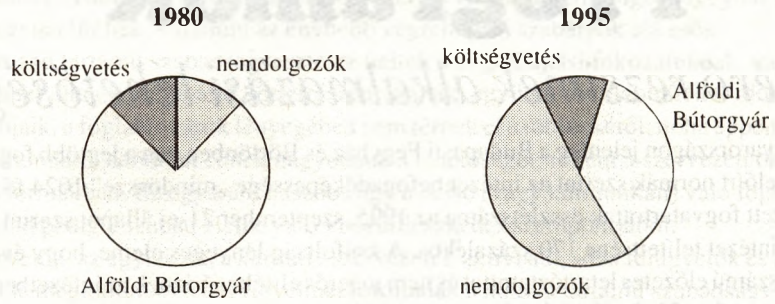
Alapvető szakmai követelmény, hogy a fogva tartás ideje alatt új ismeretek szerzésére is lehetőséget adjunk, elsődlegesen szervezetszerű formában (lásd 7. számú táblázat). A táblázaton látható adatok lényeges ellentmondásra hívják fel a figyelmet. Ameddig ugyanis minden fórumon az oktatás, a képzés fontosságára hívjuk fel a figyelmet, a gyakorlatban az e formákban részt vevő fogvatartottak száma folyamatosan csökken. Az ok egyrészt, hogy az 1993. évi jogszabály-módosítás óta – amely törölte a 40 év alattiaknál a kötelező általános iskolát – alapfokú tanulócsoportot nem tudunk szervezni, másrészt az új formákat nem használjuk ki megfelelően. A jövőben szakmai munkánk egyik kiemelt feladata az ilyen jellegű tevékenység előtérbe állítása, gyakorlati működtetése.

A fogvatartottak hangulatát alapvetően befolyásolja, hogy milyen kapcsolatot ápolnak a családjukkal, rokonságukkal (lásd 8. sz. táblázat). Megközelítően 10 százalékuknak semmilyen kapcsolata nincs. Ők elsősorban a leghosszabb büntetési időt töltők közül kerülnek ki, s általában bűncselekményüket közvetlen hozzátartozóik sérelmére követték el. Általános – és kedvező – tapasztalat viszont, hogy szabadulásuk előtt 2-3 évvel a fogvatartottak döntő többsége keres és talál is valamilyen kapcsolattartási lehetőséget, amely az ítélet letöltése utáni beilleszkedési időszakban meghatározó jelentőségű.

A hosszú szabadságvesztés-büntetés egyik legnagyobb veszélye véleményem szerint a tétlenség. Ezért, valamint az önfenntartás, az önmegvalósítás, a sikerélmény szempontjából kiemelkedő jelentőségű a foglalkoztatás. A foglalkoztatottak értelmes és hasznos munkával való foglalkoztatása az első időszaktól kezdve központi helyet foglal el az intézeti életben. 1885-ben már volt cipészet, szabóság, asztalosműhely, különböző fémipari munkák, zsákszövészet és gyékényfonás, valamint gyufatokgyártás. Kiemelendő, hogy a budapesti királyi főügyész 1885. május 1-jén kiadott 2536. számú rendeletével elrendelte, hogy 14 környékbeli ügyészség fogházi „felszerelvényei" kizárólag a szegedi intézet iparüzleténél rendeltessenek meg. Ugyancsak történeti érdekesség, hogy az itt készült termékek bemutatásra kerültek az 1886. évi római nemzetközi börtönügyi kiállításon. 1921-ben létesült az Újszegedi Bérgazdaság 52 hektár területen, ahol a rabok konyhakertészettel foglalkoztak, majd 1938-ban Nagyfán a szegedi intézet részeként 756 hektár területen mezőgazdasági nagyüzemet szerveztek foglalkoztatás és államnak történő értékesítés céljából. A nagyfai terület később önálló büntetés-végrehajtási intézetté szerveződött, s így működik ma is.

A jelenlegi üzemépületek helyén 1927-ig a Szlavónia Bútorgyár termelt, ahol bérleti rendszerben elítéltek dolgoztak. 1930-tól 1947-ig a Róth-féle Hajlított Bútorgyárban fog-

9. számú táblázat **A foglalkoztatás alakulása**

lalkoztatták a rabokat napi 2 fillér bérért. 1949-ben létrehozták az Igazságügyi Ipari Vállalatot, amelynek szegedi részlege üzemegység lett. 1951-ben az iparvállalat megszűnt, helyette szerveződött a KÖMI 104. sz. Vállalata. Ebben az időszakban jelentős profiltisztítás történt, a konfekcióüzemet Kalocsára, a bőr- és cipőipari részleget Balassagyarmatra telepítették, s ekkor került teljes körűen előtérbe a bútorgyártás. A vállalat 1957-ben vette fel az Alföldi Bútorgyár nevet, s termelt 1993. december 31-éig, amikor is teljes körű jogutódjaként, de szervezetileg elkülönülten megalakult az Alföldi Bútorgyártó Kft.

A foglalkoztatás a 70-es és 90-es évek között igen nagy volumenű, s szinte teljes körű volt (lásd 9. sz. táblázat). A foglalkoztatás azóta nagyságrendjében és arányában is csökkent. A vállalat, illetve a gazdasági társaság esetében elsődleges ok a beszűkült piacon jelentkező értékesítési gond, míg a költségvetésnél foglalkoztatottak létszámcsökkenése az improduktív munkahelyek megszüntetéséből adódik. Ez minden szempontból pozitívum, hiszen ma már biztosítani tudjuk a fogvatartottak adatvédelmét, mert az ún. „írnoki" munkakört teljesen megszüntettük. A foglalkoztatás jelenlegi helyzete és várható kilátásai megkövetelik, hogy a képzés, az oktatás a jelenleginél sokkal nagyobb súlyt és szerepet kapjon.

Csóti András